

مدیریت ریسک در بانکداری سنتی در مقایسه با بانکداری بدون ربا جناب آقای دکتر پرویز عقیلی کرمانی مدیر عامل بانک کارآفرین

در گزارش امروز اینجانب ریسکهائی که یک بانک بین‌المللی (که تحت روش بانکداری سنتی عمل می‌نماید) با آن مواجه است مشخص گردیده و روشهای مدیریت ریسک بررسی می‌شود. سپس وضعیت مدیریت ریسک با توجه به ترتیب فعالیت بانکداری بدون ربا مورد توجه قرار گرفته است.

به طور کلی هر بانک با چهار نوع ریسک اساسی روبروست که عبارتند از:
ریسک بازار (Market Risk)، ریسک اعتباری (Credit Risk)، ریسک نقدینگی (Liquidity Risk)، و ریسک عملیاتی (Operative Risk).

خلاصه صحبت این است که بدون توجه به اینکه یک بانک به صورت سنتی یا در چارچوب بانکداری بدون ربا عمل نماید، در سه نوع از چهار ریسک اساسی مشترک بوده و به یک ترتیب باید مدیریت شود ولی در مورد چهارم که ریسک اعتباری است تفاوت‌های اساسی وجود دارد. لازم است در اینجا به وجوه افتراق بین بانکداری سنتی و بانکداری بدون ربا توجه شود. سه نکته اساسی عبارتند از بهره از پیش تعیین شده، وثیقه، حدود اختیارات وام‌گیرنده در دو سیستم. در بانکداری بدون ربا سود مشارکت از پیش تعیین نشده، چون شراکت است وثیقه‌ای در کار نیست و چون‌گیرنده تسهیلات اجراکننده طرح است اختیارات کامل دارد. جان کلام این است که در بانکداری سنتی، دریافت‌کننده منابع از بانک وام یا تسهیلات گرفته در صورتیکه در بانکداری بدون ربا بانک یک سرمایه‌گذاری انجام داده است.

برای بررسی مدیریت ریسک باید روشن شود که در سیستم بانکداری بدون ربا آیا بانک‌ها مانند شرکتهای سرمایه‌گذاری رفتار می‌نمایند یا باید راههای قابل قبولی را پیدا کرد که بانکها را به طرف بانکداری سنتی سوق داد.

نتیجه گزارش این است که اصلح روش دوم است. چون اگر بانکها به صورت شرکتهای سرمایه گذاری عمل نمایند، هزینه تامین مالی در اقتصاد کشور افزایش یافته، و قسمتی از سرمایه گذاریهای بالقوه دیگر توجیه اقتصادی ندارند و لذا حجم سرمایه گذاری در سطح کشور کاهش یافته از رونق اقتصادی جلوگیری می شود. از طرف دیگر اگر بانکها فعالیت شرکتهای سرمایه گذاری را انجام دهند، نقش بانکها را در اقتصاد کشور چه موسساتی انجام می دهند؟

مدیریت ریسک در بانکداری سنتی

مهمترین نکاتی که امروزه بانکها با آن مواجه اند میزان سرمایه لازم و مدیریت ریسک است. میزان سرمایه لازم برای ریسکی که بانک تقبل نموده چیست؟ چه مبلغ سرمایه اضافی برای رشد بانک لازم است؟ اندازه گیری ریسک های مختلفی که بانکها با آن روبرو هستند چطور انجام می شود؟ وضعیت آئین نامه ها و مقررات چیست؟ شفافیت صورتهای مالی چه تاثیری در مدیریت ریسک دارد؟ توسعه بازارهای مالی و امکان معاملات در بازار ثانویه یا دست دوم چه تاثیری بر مدیریت ریسک دارد؟ وضعیت قوانین کشور و نحوه حمایت از موسسات پولی و تاثیر آن بر مدیریت ریسک چیست؟

به هر صورت بانکها با انواع ریسک مواجه هستند که ریسکهای اساسی را به چهار گروه تقسیم بندی کرده اند:

۱- ریسک بازار

شامل تغییرات نرخ بهره، تغییرات نرخ ارز، تغییرات قیمت سهام و کالا، و همبستگی بین آنها. تاثیر تغییرات در نرخ بهره بر روی ابزار سرمایه گذاری شده شامل اوراق قرضه دولتی و شرکتهای ابزار مشتقه، اوراق با پشتوانه رهنی (Mortgage - backed Securities)

- روش مقابله با تغییرات نرخ بهره از طریق ابزار مشتقه بهره مانند انواع سواپ، معاملات آتی و سلف که ریسک متغیرات نرخ بهره را پوشش دهند. تاثیر تغییرات نرخ ارز بر روی ابزار سرمایه گذاری شده.

- روش مقابله با تغییرات نرخ ارز از طریق ابزار مشتقه نرخ ارز مانند سواپ های ارزی، معاملات آتی و سلف بر روی نرخ ارز که تغییرات نرخ ارز را پوشش دهند.

- تاثیر تغییرات قیمت سهام و کالا از طریق ابزار مشتقه مانند شاخص سهام، معاملات آتی و سلف بر روی قیمت کالا.

۲- ریسک اعتبارات

بانکها در مورد اعطای تسهیلات، خرید و فروشها، معاملات بر روی ابزار مشتقه با ریسک مواجه هستند.

برای مقابله با این ریسک روشهای زیرین بکار گرفته می شود:

۲-۱) روش تصویب تسهیلات، بر اساس مشخصات یک به یک متقاضیان توسط مدیران اعتباری با تجربه، و بررسی پیشنهادات غیر معمول حتماً توسط مدیران ارشد بررسی و تصویب گردد.

۲-۲) نظارت و بررسی دائم تسهیلات استفاده شده.

بر اساس صنایع مختلف، مناطق و کشورها، وضعیت وامگیرندگان دائماً باید زیر ذره بین قرار

گیرد.

۲-۳) مدیریت به موقع و آماده برای تغییر در ترکیب تسهیلات به علت اتفاقاتی که در بازار رخ می دهد یا گرفتن وثائق اضافی. مثلاً در صورتیکه تسهیلات برای خرید سهام داده شده باشد با کاهش قیمت سهام وثائق اضافی لازم می شود.

۲-۴) بازنگری دوره‌ای به داراییها (تسهیلات) بانک

بررسی ماهانه یا سه ماهه - سه ماهه و وضعیت تسهیلات اعطایی، ارزیابی ارزش روز این داراییها با توجه به اتفاقاتی که در بازار رخ داده، بررسی تمرکز تسهیلات در صنایع مختلف و در کشورهای مختلف و غیره، با استفاده از تجربیات گذشته. بررسی امکان فروش این داراییها، بررسی درصد تسهیلات «مشکل دار» پرتفوی بانک و غیره.

۳- ریسک نقدینگی بانک

عبارت است از ریسک عدم آمادگی بانک برای تامین تسهیلات اعطایی یا پرداخت به موقع دیون بانک (سپرده‌ها).

یکی از فرمولهای خیلی محافظه کارانه که بانکها استفاده می نمایند، اگر در بدترین وضعیت بانک نتواند احتیاجات کوتاه مدت خود را از طریق فروش گواهی سپرده (CD) ها تجهیز نماید، بانک بتواند با به وثیقه گذاردن قسمتی از داراییها (شامل اوراق قرضه و غیره) آنقدر منابع تجهیز نماید که تعهدات خود را به موقع پرداخت کند. نکته آخری که باید توجه داشت این است که بانکهای بین المللی هر آنچه ریسک زیادی در مورد تسهیلات و عملیات بین المللی دارد تقبل می نمایند، امکانات تجهیز منابع هم در نقاط مختلف داشته و این خود یکی از راههای تجهیز منابع فوری است. مثال HSBC هنگامیکه مذاکرات پس دادن هنگ کنگ به چین در سال ۱۹۸۴ شروع شد، فشار در هنگ کنگ بسیار زیاد بوده و شعب بانک از خاورمیانه و نیویورک

چمدان چمدان دلار به هنگ کنگ رساندند.

۴- ریسک‌های عملیاتی شامل

۴-۱) ریسک انجام معاملات به ترتیب مورد انتظار - کنترل‌های داخلی نقش بسیار عمده‌ای دارند. هیچگونه عملی بدون مجوز لازم نباید انجام شود.

۴-۲) ریسک اطلاعات جمع‌آوری شده، یا مورد استفاده قرار گرفته، صحیح و واقعی یا در دسترس فوری نباشد.

۴-۳) ریسک اعتماد و اعتبار (Reputation) بانک

خدمات ارائه شده باید با اعتبار بانک همخوانی داشته باشد، از طرف دیگر رفتار و حرکات مشتریهای بانک با روش عملیاتی بانک همخوانی داشته باشد. مثال BCCI، هم مدیران بانک و هم مشتریهای بانک از اعتبار بالایی برخوردار نبودند.

۴-۴) ریسک اجرایی قراردادهای و آئین‌نامه‌ها

آیا عملیاتی که بانک انجام می‌دهد در چارچوب آیین‌نامه‌های دستگاههای نظارتی می‌باشد یا خیر؟

آیا قراردادهایی که بسته می‌شود لازم‌الاجرا می‌باشد؟ وضعیت قضائی کشور مربوط چیست؟

۴-۵) ریسک پرسنلی

آیا پرسنل بانک به ترتیب صحیح انتخاب می‌شوند؟ آیا آموزش لازم می‌گیرند؟ آیا عملیاتشان نظارت می‌شود.

ریسک اعتبارات در بانکداری سنتی و در بانکداری بدون ربا

همانطور که در قسمت قبل توضیح داده شد، کلیه بانکها با چهار گروه اساسی ریسک مواجه هستند که عبارتند از ریسک بازار که شامل تغییرات نرخ بهره، نرخ ارز، قیمت سهام و قیمت کالا می‌باشد. ریسک نقدینگی که شامل ترتیب تامین تسهیلات و پرداخت به موقع دیون است. ریسک عملیاتی که شامل ریسک انجام عملیات بانکی به ترتیب مورد انتظار، اطلاعات، ریسک اجرایی قراردادهای و آئین‌نامه‌ها، ریسک اعتماد و اعتبار بانک، و ریسک پرسنل بانک. در مورد چهارم که ریسک اعتباری می‌باشد، بین بانکداری سنتی و بانکداری در چارچوب عملیات بدون ربا تفاوت اساسی وجود دارد.

در بانکداری بدون ربا، داراییها تحت عنوان «سرمايه گذاري» در دفاتر بانک ثبت می‌گردد و به استثنای تسهیلات فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و خرید دین، نرخ سود از قبل تعیین

نگریده و متغیر است. در صورتیکه در بانکداری سنتی هر آنچه نرخ ثابت یا شناور باشد، قبل از اعطای تسهیلات نرخ مشخص می‌گردد. همچنین در بانکداری بدون ربا، تسهیلات گیرنده «شریک» می‌باشد و وثیقه‌ای در کار نیست و سهم بانک محدود می‌شود به درصد شراکت در سرمایه‌گذاری. و بالاخره در بانکداری بدون ربا، بانک تامین‌کننده منابع و تسهیلات گیرنده اجرا کننده می‌باشد و لذا اجراکننده از اختیارات بیشتری برخوردار است.

در بانکداری سنتی، مدیریت ریسک از قسمت‌های زیرین تشکیل گردیده است: نحوه تصویب تسهیلات، نحوه نظارت و پیگیری تسهیلات، روش مدیریت به موقع تغییر در ترکیب تسهیلات، بازنگری دوره‌ای تسهیلات و ارزش مالی پرتفوی تسهیلات توسط مدیران ارشد و هیات مدیره بانک. با توجه به این امر که در بانکداری بدون ربا با اعطای تسهیلات (سرمایه‌گذاری) بانک تا تکمیل طرح و بازپرداخت تسهیلات راه خروج ندارد، بنابراین اگر طرح سودآور نباشد و به هر دلیل دیگر بازپرداخت صورت نپذیرد، بانک تسهیلات دهنده مشکلات عهده خواهد داشت.

تحت این روش بانکداری، موضوع بررسی اولیه و نحوه تصویب تسهیلات بسیار با اهمیت شده و بانکها فقط راضی به قبول حداقل ریسک می‌شوند. یا به عبارت دیگر فقط کسانی که سابقه مورد نظر بانک را داشته، اطلاعات کافی داخلی و خارجی نسبت به حال و آینده طرح مورد نظر داشته و از سایر شرایط لازم برای استفاده از تسهیلات برخوردار باشند می‌توانند از تسهیلات بانکی استفاده نمایند. بدین ترتیب در این سیستم به صورت ناخودآگاه روشی را انتخاب نموده‌ایم که متقاضیان تسهیلات را محدود کرده و احتمالاً به سرمایه‌گذاری در کشور لطمه زده‌ایم. این موضوع غیر منطقی نیست، چه هر سرمایه‌پذیری آمادگی بیشتری برای قبول سرمایه از طریق استقراض دارد تا سرمایه‌گذار را به عنوان شریک در طرح سودآور خود قبول نماید. از طرف دیگر، در سیستم بانکداری بدون ربا بانکها می‌توانند به صورت شرکتهای سرمایه‌گذاری عمل نموده و فعالیت خود را بر اساس آیین‌نامه‌های این نوع موسسات اجرا نمایند. البته این روش مشکلات خود را دارد. در درجه اول، باید قوانین در آیین‌نامه‌های مربوط به تشکیل، نحوه فعالیت، گزارش دهی و نظارت بر آنها، تصویب و به مرحله اجرا درآید. در درجه بعدی، باید سرمایه‌گذاری بانکها به صورت ابزار با اوراق قابل معامله تبدیل شود که بانکها بتوانند در هر زمان که می‌خواهند از سرمایه‌گذاری خارج شوند این امکان وجود داشته باشد. البته امکان چنین امری تقریباً غیر ممکن است چون مشارکت بانکها در موارد غیر متجانس از سرمایه‌گذاری در دارائیهای ثابت گرفته تا تامین مواد اولیه و خرید دین می‌باشد. همچنین لازم است یک بازار رسمی و متشکل برای خرید و فروش این نوع ابزار ایجاد گردد. و بالاخره نکته‌ای که باید توجه شود موضوع خط بازار سرمایه (Capital Market Line-CML) می‌باشد که حاصل از خط مماس از بازده بدون

ریسک و مماس بر منحنی پرتفوی‌های کارآ می‌باشد. با توجه به این اصل که در بانکداری بدون ربا، سود یا بهره از پیش تعیین شده وجود ندارد، بنابراین خط بازار سرمایه (CML) وجود نداشته و فقط در نقطه تماس است که پرتفوی بانکها «کارآ» می‌باشد. در نتیجه فقط در این نقطه است که اگر کلیه بانکها در این نقطه قرار گیرند در وضعیتی هستند که برای یک بازده ریسک کمتری قابل دست‌یابی نیست و یا برای یک ریسک بازده بیشتری امکان‌پذیر نمی‌باشد.

به صورت خلاصه اینکه موضوع مدیریت ریسک در بانکداری سنتی و بانکداری بدون ربا فقط در مورد ریسک اعتباری است که از یکدیگر متفاوت هستند. در مورد ریسک اعتباری یا بانکها باید به طرف بانکداری سنتی حرکت کرده و تسهیلات به صورت استقراض اعطا گردد و یا اینکه به صورت شرکتهای سرمایه‌گذاری حرکت کرده و سعی در ایجاد پرتفوی کارآ داشته باشند. با توجه به واقعیت‌های بازارهای مختلف برای فعالیت بانکها، ایجاد پرتفوی کارآ برای بانکها امکان‌پذیر نمی‌باشد و لذا بهتر است فعالیت بانکها به طرف بانکداری سنتی سوق داده شود.